

דו מירו / הערות בשוליה של גלישה

נגור, כנראה, על פולמוס הו-
ספרות יידיש, שאנו עומדים בעיצומו,
שיהיה רצוף גלישות. ראשון גלש
הו מעבר לגבולות האמת והטעם
הטוב בצאתו לתרף את מערכות ספ-
רות יידיש בעצם חג יובלו. לדעת נתן
אלתרמן, היחה גם התרעתי על דברי
הזו בעניין זה בחוקת, תגובה שגלשה
על גדותיה" (ראה רשימתו ב"מעריב"
1.3.68). לדעתי, הגליש אלתרמן את
הפולמוס גלישה נוספת, הפעם -
אל מעבר להקשרי ההגיון ונדרי הוי-
כוח ההוגן. ביקורתו תמוהה ומקשה
קצת בעיני לא משום תריפותה -
לזו צפיתי - אלא משום קלישותם
והתימותם של קשרי הסימוכין שבינה
לבין דברי ופעמים אף בינה לבין
דברי הזו עצמו. היא טעונה כמדומה
תיקון והעמדת דברים על חוקתם
בכמה נקודות.

א

את הערותיו לדברי פוחח אלתרמן
בטענה נגד עצם נימתם שהיחה נימת
החרעה כוללת ותדהמה על, אבסורד
שיצץ לפתע פתאום. לדעתו, ניתן
להלוק על דברי הזו, אך הם דברים
הניתנים להישמע. רצוני להזכיר ש'
בין שאר דברים אמר הזו כך: "אתם
יודעים מה עוללו אנשי הספרות של
אידיש לעם היהודי ומה עלתה בסופה.
זהו אחד מפרקי הנועה בדברי ימינו".
אם מסוגל אלתרמן לקרוא דברים
אלה בלא תדהמה ותחושה תריפה
ב"אבסורד שיצץ לפתע פתאום" (מעור-
לם לא הושמשו דברים כאלה על
ספרות יידיש, אף לא מפי שונאיה
הנחרצים) - יבושם לו. יש עניינים
שבהם קור-הרוח ומיהו-הדעת אינם
בהכרח סימן לשאר-הרוח ולרוחב-
הדעת. ועד שלא יסביר אלתרמן כיצד
הוא גורס את דברי הזו על דבר
ה"זוועה" ש"עוללו" סופרי יידיש לעם
היהודי כדברים שניתן להשמיעם ב'
מסגרת מחלוקת עניינית, מחוקת אצי-
לי קריית-דעתו בעניין זה. לקהות
משונה.

ב

לעניין דברי הזו על בזבוז כוחו
של העם, שכתב את ספרותו במשך
אלפיים שנה לא רק בעברית אלא גם
בלשונות אחרות, משום ש"איכוב",
התנחש לעצמו" וכו'. דברים אלה

מופרכים הם מעיקרם. ספרות ישראל
נכתבה בלשונות הרבה לא משום
ש"העם איכוב" או, התנחש לעצמו".
אלא מכוח התנאים האובייקטיביים
של תולדותיו. מפרכת עוד יותר היא
הטענה שאילו היחה ספרות ישראל
נכתבת עברית בלבד, היחה נעשית
העשירה בספרויות אירופה". כדי
לקבוע קביעה שכזו חייבים אנו
להעמיד פנים כאילו אנו יודעים את
הבלתי ניתן להיודע ולהוכיח הנחות
שאי-אפשר באורח עקרוני לא לאמתן
ולא למוסדן. נראה לי שיש בעצם
הצגת ספקולציה זו של "אילו" היסי
טורי משום ביטול הדעת וביטול הזמן.
תשובתו של אלתרמן על דברי בעניין
זה היא, שהם, "פארודיה על סגנון
למדני שאינו במקומו ואינו לעניינו,
שכן לפי זה היה צריך גם ביאליק
להביא בחשבון אי-חוקיות זו (של
השאלה מה היה "אילו") בשעה שכתב
בעניין הדומה להגיל, ואשר יגדל
מבניכם נשר ועשה כנף לא אליכם
המאורות יוריד" וכו'. אכן, תשובה
לגופו של העניין. מה שכתב ביאליק
אינו דומה למה שאמר הזו אלא
דמיון שטחי. לא מקרה הוא, כנראה.
שאלתרמן אינו מבחין, למשל, ששעה
שביאליק דיבר על השתקעות בתר-
בות נכר, דיבר הזו על יצירת תרבות
ישראל בלשונות שאינן עברית. בלבול
זה שופך אור על הצימצום ה-
מהותי בהשקפה על דבר מהותה של
תרבות ישראל ועל היותו הפשטני
של תרבות זו עם השפה העברית
בלבד. מבחינת גוף הטען מכריע מכל
מקום חוסר ההתאם בין ההקשרים
ההגיוניים של דברי ביאליק והזו.
ביאליק קבל על מה שראו עיניו
וקבע את קביעתו הקשה לפי תחושתו
בהתפתחות העתידה של הוי ישראל.
הוא לא ניסה להתחכם להיסטוריה
ולנחש מה היחה אלמלי היחה מה
שהיחה ולא שאל שאלות של "אילו".
בוודאי שלא הייתי רואה בדברי הזו
דברים בטלים אילו יצא לחקוף את
השקפת הנפש שלנו בנכר היום (ודו-
קא כאמצעות השפה העברית), או
אילו יצא למחית כביאליק על כל
דבר שהוא בתחום ההחזות. אבל
הזו לא עשה זאת. ביאליק דרוך כולו
כשירו לעבר ההוה והעתיד. הזו

פונה לענייני פולמוס שכדברי אחר-
מן עצמו "ירדו מסדר היום". דברי
ביאליק הם תוכחה דברי הזו עשית
חשבונות. הצגת פסוקו של ביאליק
כאילו היה אמור "בעניין הדומה"
לדברי הזו מעוררת בי ספקות לגבי
רצינות דבריו של אלתרמן על דבר
"מה שהגו וכתבו סופרי דור שלם".
שהוא מסמיכם לאותו עניין. אם מדייק
הוא בדברי סופרי דור שלם כשם
שדייק בדברי ביאליק, רשאים אנו
לפסוח על שעוריו בתולדות הספרות
העברית. בין כה וכה מתגלה אלתרמן
בתשובתו בעניין זה כפולמוסן מסוג
לא מכובד כלל ועיקר. דברי היו אולי
"פארודיה על סגנון למדני", אך דב-
ריו הם בוודאי דוגמא לטעון דימא-
גוגי. תחילתם הטלה זלזולים סתמיים
בדברי המתנגד, המשכם ציטאט שאינו
לעניין וסיכומם - נסיון "לקטול"
את דברי המתנגד כהיחול מגושם.
לגופה של הטענה אין הדברים נזק
קים כלל. זוהי פרוצדורה ריתורית
שינתן ממש לשננה לדימאגוג המת-
חיל לצורכי פראקטיקה ראשונית.

ג

בעניין מלחמתן או "מלחמתן" של
ספרות יידיש וספרות עברית. גם כאן
אין אלתרמן אף מעלה על דעתו
להיזקק לעיקר טענותי. טענותי ש'
הכתח בין שתי הספרויות יותר משהיה
בחוקת, דחיקת רגלי, כדברי הזו,
היה בחוקת סתח של בניין הדדי.
וראייה הבאתי מיצירת סגנונו העברי
החדש של מנדלי, שגולד כחון נסיונו
כסופר יידי. אלתרמן קובע, אמנם,
שדברי הולכים ונעשים מופרכים יותר
ככל שאני עוסק ב"גופי עובדות",
אבל משום-מה אין הוא רואה צורך
כלל להזכיר לא את הטענה ולא את
הדגמתה, שהיא, לכל הדעות, גופי
עובדות". בכך, כמובן, מסלק הוא את
עצמו מוויכוח בעניין העקרונות. זאת
ועוד: אלתרמן מזהה זהו גמור את
"ריב הלשונות" ואת מלחמת הספרות
יחה. מובן- שהיה קשר בין הישניים,
אך יש גם להבדיל ביניהם הבדל רב,
לפחות לצורך הוויכוח והחקר. את
ריב הלשונות (שהיה כחון לא רק
לספרות אלא בכלל לעניין השפה
הצריכה להיות שפת-העם) יש לדון
בתורת מאבק ציבורי בין תפישות

שונות במהותן וזוחנו הלאומית. את
"מלחמת הספרויות" במובן זה שעליו
דיבר הזו חייכים אנו לדון על פי
השפעתה על הספרות. כאן שואלים אנו
רק זאת: באילו מידה מגלה היצי-
רה עצמה עקבות של "דחיקת רגלי" מי
צד הספרות היריבה? התשובה על
כך, לדעתי - במידה שולית וכמעט
בלתי נחשבת. בתחום זה אין כמעט
חשיבות לדברי מנהיג ועסקן כאוסיש'
קין או להחלטות ועידת טשרנוביץ
או גם לקינטורים שהיו סופרים ועסקני
ספרות מקנטרים זה את זה. לעומת
זאת יש כאן חשיבות עצומה לעבודה
שיוצרים ממדרגתם של מנדלי, פרץ,
ביאליק, ברדיטשבסקי, פרישמאן, בר-
קוביץ, יעקב שטיינברג, א.צ. גריני-
ברג ורבים אחרים כתבו בשתי הל-
שונות והיפרו את יצירתם מכוחה של
כפילות זאת. כאן המלחמה היא בא-
מת "מלחמה". איש אינו מטיל ספק
בכוחו של בעל דרזני, הטור השבי-
עי"ג, עיר היגנה" שלא להכיר בהבי-
דל המהותי שבין יצירה ספרותית ל-
הידרשות השוטפת לעניני הציבור, אך
מי שעוסק ב"הערכה ספרותית" (המר-
כאות הן של אלתרמן) היסטורית אי-
נו פטור בכל אופן מהבחנות בעניי-
נים מעין אלה ואפשר שגם אלתרמן
אינו פטור מהן, כשהוא נכנס לתחו-
מה של הערכה מעין זו.

ד

לעניין דברי הזו על טיבה ה"בעל-
בית" של ספרות יידיש: אלתרמן
סבור שהדוגמאות שהבאתי לסתור ב'
עניין זה "מפתיעות" ב"חוסר הרילי-
באנטיות" שלהן, חוששני, כי מפתיעות
הן את אלתרמן משום שאין הן ריי-
ליבאנטיות לדעתו על ספרות יידיש
ומשום שהן ריליבאנטיות דווקא לדע-
תי עליה, כמו כן נראה לי שכאן לא
מיצה אלתרמן לא את תוכן דברי ואף
לא את תוכן דבריו של הזו. למשל
טוען הוא, שמשורר כמשה לייב האל-
פרן, אינו נכנס במסגרת הדברים ש'
אליהם נתכוון הזו שעה שדיבר על
הספרות העברית כמורת דרך לאומית,
ודוגמא שהבאתי אינה דוגמא. אבל
מה לעשות שאני הזכרתי את האלפרן
לא לעניין דברי הזו על הספרות העבי-
רית אלא לעניין דבריו על ספרות
יידיש? הזו אומר על ספרות זו ש'

לא ידעה "מחשבה והנות", שהיחה
"כולה בחולין של הווי ומתובלת ב'
סנטימנטאליות" וכו'. האם אין עוב-
דה גדולתו השירית של האלפרן נכנ-
סה במסגרת ויכוח עם דברים אלה?
האין שירת האלפרן דוגמא להוכיח
שהיחה ספרות יידיש לא סנטימנטא-
לית, יודעת מחשבה והגות ומשוחזרת
מחולין של הווי? אילו אמר מישהו
על הספרות העברית (ונמצאו מי ש'
אמרו) שהיא עוסקת כולה בפשיטות
של שבת ובמעיים ממולאים, לא הי-
תה דוגמת שירתם של ביאליק וטשר-
ניחובסקי ונכנסת במסגרת הויכוח עם
דברים אלה? דוגמא נוספת לאי-הבי-
נה מצויו של אלתרמן: "יש לספקס,
למשל אם מנחם-מנדל הוא ה...
לדבריו של הזו על הגיבור ה"מת-
לבס" של הספרות העברית, שכן למ'
עשה אין מנחם-מנדל אלא היופכה
הגמור של דמות זו". אני לא ייחסתי
למנחם-מנדל אף ברמו קל איוו שיי-
כות ישירה או מהופכת - לגיבור
המתלבט של ברנר וגנסין (לגיבור זה
הקבלתי בפירוש את גיבורי ה'
רוטאנים המוקדמים של ברגלסון. כאן
משום-מה לא יצא אלתרמן להוכיח את
חוסר הריליבאנטיות של דוגמאותי).
הזו הציג את ספרות יידיש כתחום
של רומאנטיקה בעל-ביחית ללא ביי-
קורת, בלא הרחורים אחר מידותי של
עם ישראל וכו'. הבאתי את דוגמת
מנחם-מנדל (בין שאר דוגמאות), להזי-
כיר שאף סופר כשלוש-עליכם, אשר
אמנם ידע לחגוג את עולמו של "היי-
הודי השלם" ושכחביו ניתן למצוא
לא מעט נוסטאלגיה, ידע גם להת-
בונן התבוננות נוקבת במעורער ובי-
מטרף שבתוי ישראל. והדברים יודי-
עים. לא אוכל להבין כיצד טעה אל-
תרמן בהבנת עניין משוט וי...
כך (ושמא היחה זו טעות מדי-
ע-
לום, טעות לצורכי טכסיסי הויכוח ז),
כנגד זה יכול אני להבין, כמדומני,
מדוע לא נראו לו הדוגמאות שהבא-
תי מספרות יידיש בדרך כלל. לדעתו
לא היחה ספרות זו, "בעל-ביחית" בל-
בד, אלא נוספו בה לבעל ביתיות מת-
אה תברתית, בהומיניויות והערצת
עמי-הארצות שהם היסוכה. דווקא
לאלה לא כיוונתי בדוגמותי (אף כי
סוף בעמוד 24)

הערות בשוליה של גלישה

(סוף מעמוד 22)

העברית — ממוריס, פרישמאן, פריץ, ברדיצ'בסקי, גנסיין וכו' — לא הייב בו את התרחקותם של היהודים מ"אוי תה אדמה" והתייחסו אל הציונות כי ספקנות ופעמים אף בזלזול. בעניין גולה ונכר טוען אלתרמן דרד"כלל נגד התעלמותי ה"טוטאלית" ממשי מעות דברי הוזה, בימים אלה שבהם הגולה הולכת ונעשית שוב תורת חיים ואידאולוגיה". התעלמותי מהקשר דברים זה, שאינו גובע כלל וכלל בדבר הכרת מדברי הוזה, משום רצוני לכי וון את דברי לנושאם — סילוף דמיון תה של ספרות יידיש ע"י הוזה. סילוף זה יכול להיות גלוי אף ל"שולל ה" גלות" הקיצוני ביותר ואין הכרח לעי רב דבר בדבר. אשר לדעותיו של אל-תרמן בענייני הגולה — עד כמה ש"הן מוכרות לי — איני רואה בהן אלא מניבלותיה של המחשבה הציונית ש"גשדפה. לא מתגלה בהן כמדומני שום ידע מכלי ראשון של מהות הגולה ה"הודית של היום ובעיותיה. בהודמנות הנאותה לא אמנע עצמי מן העונג להתוכח עיטן.

1

אלתרמן הותם את דבריו ברמיזות לעג דקה ל"הערכה הספרותית", אלא שבעצם סיוע דבריו שב הוא ומוכיח שכושר של "הערכה ספרותית" הוא לפעמים דבר נהוץ. אומר הוא, למשל: "פעמים נראים לך מרחבי יצירתו של הוזה כמו נוף שמוצאו מן הגעש שלא פסק, והוא עשוי צלמי לבת שהניחו טחבינה של אומה". או: "הסטילי" זאציה כאן אינה אלא מעטה דק ה"נבקע מדי פעם ומבעדו אתה רואה את העברית כשהיא גועשת" וכו'. יכול אלתרמן להתברך בלבו שהוסיף כמה פרזי נייר לגן המליצות של הדברנות הספרותית שלנו. דבריו אינם מוסי"פים ולא כלום להבנת יצירת הוזה. לי חדירה למהות סגנונו או גם לעמידה על חשיבות יוכלו, הרי הם פארודיה על ביקורת ועם זאת מעין תזכורת, ש"כנראה אין מפלט מ"הערכה ספרותית" בשעת דיבור על ענייני ספרות, ושלפיכך אפשר שיש גם אינו מעי לות במסגרות של "סגנון למדני". הא ראייה: בלעדיהן גולשים אנו גלי"שה רבתי אל הנביבות.

הוכרתי מפורשות את ספרות המהאה התברתית של אקסנפלד, לינצקי, ממוריס וכו'). לדעתי אין תוספות אלו שמ"י סיף אלתרמן לתחום הסדומי שקבע הוזה לספרות יידיש, מטעות אלא את אפס קציה. בדוגמתו נסיתי להוכיח לא את קיום היפוכיה של הבעל"בי תית" היא לפעמי מהבוהמיות), אלא (אגב, אלתרמן, אולי יותר מכל אחר, יכול היה לדעת עד כמה "בעל"בי תית" היא לפעמים הבוהמיות), אלא משהו נרחב יותר לאין-ערוך. נסיתי להוכיח, שספרות יידיש הקימה מערי"כת נרחבת של פיוט והגות. חקר ובי"קורת, שהיתה בהם חתימה לתפישה כוללת ומעמיקת בקיומו של ישראל, בקיום האדם בכלל ובקיומה של השיר רה. לכך מוחאמת דוגמת שירת האל"פרן; לכך מרמזים רומאנים כ"ככ" לות הכל" של ברגלסון או כ"בית טש" ברי" של דער נסחר; על כך מלמ"דת ביקורתם של מבקרים כטרונק ו"ווינער. אבל דוגמאות אלו מוכיחות את דעתי ולא דווקא את דעת אל-תרמן (שגם בה כבדעת הוזה יש משום מיצוט סלפני של דמות ספרות יידיש) ומשום כך הן "בלתי רליבאנטיות".

ה.

אמרת שספרות יידיש נאחה בי חיים היהודיים וביקשה להרחיב את תחומיהם. אלתרמן קיבל על כך שלא תוספתי: "החיים היהודיים בגולה", על אותה אדמה שעמדה עליהם אחר כך לכלותם". ברובו של הזמן שעליו דיברתי לא היו חיים יהודיים אלא בי גולה. והמציין את העובדה כי מגדלי ופרץ תיארנו את "החיים היהודיים בגולה" כאילו ציין את עובדה רטי"בוחם של המים. לא כל ספרות יידיש חייבה את המשך החיים היהודיים על "אותה אדמה". היו סופרי יידיש ציו"ניים (שלום עליכם); היו טריטור"יאליסטים. כדאי להזכיר גם שאדמת אמריקה שעליה נוצרה ספרות יידיש גדולה, עדיין לא עמדה על החיים היהודיים לכלותם, למרות נבואותיהם של בעלי הציונות ה"קאטאסטרופאלית". בהקשר זה אולי לא מיותר לציין שכמה וכמה מגדולי הספרות